

KÚRIA V KUKOVEJ VO SVETLE NAJNOVŠIEHO ARCHÍVNEHO A ARCHITEKTONICKO-HISTORICKÉHO VÝSKUMU

Tomáš JANURA, Michaela HAVIAROVÁ, Kristína ZVEDELOVÁ

Abstract: *Mansion in Kuková in the light of latest archival and architectural-historical research.* The Baroque mansion was built by Imrich Bánó sr. (* 1728 + 1793) between 1772 - 1776 according to the plans of the mason master from Prešov František Mracsek. The result was a ground-floor block mansion with two longitudinal tracts, highlighted by the central ridge of the street façade ending in a triangular gable. After the death of the builder, the residence was inhabited his son Tomáš Bánó (* 1782 + 1819), who created an extensive library in it. The enlargement of the building in 1863 was associated with the grandson of Imrich sr. Mikuláš Bánó (* 1818 + 1877), member of the Hungarian Parliament and secular inspector of the Zemplín-Šariš Evangelical District. At that time, separate ground-floor wings were added to the southern corners, which created an enclosed space on three sides, the so-called court of honor with a portico with four fluted Doric columns. The most interesting element of the portico was embodied in its primary painting. It was a dark red paint and ocher columns, while the shade of the so-called pompeii red. Therefore, the question arises whether the portico referred to the discovery of Pompeii, associated with the rapid spread of the fashion trend of ancient architecture in Europe.

Key words: Kuková. Imrich Bánó st. Mansion. Mikuláš Bánó.

Dedina Kuková od stredoveku patrila príslušníkom rodov Bánó (Bano, Báno, Banó) a Kükemezey, pričom boli vzájomne príbuzensky spriaznení. Na území Šarišskej stolice nepatrili až do druhej polovice 18. storočia k elitným rodom, ktoré by sa vyznačovali veľkou majetkovou základňou a angažovaním sa v stoličnej správe. Preto neprekvapuje, že napríklad 17. decembra 1723 pri delbe majetkov po nebohom Jánovi Bánóvi (*1674 †1715) medzi jeho synov Juraja, Štefana a Andreja Bánóvcov sa nespomínala existencia žiadnej murovanej kúrie, iba pozemkov a poddaných na území Kukovej, Lúčky a Želmanoviec. Okrem toho si bratia rozdelili vinice v tokajskej vinohradníckej oblasti v chotári zemplínskej dediny Malá Trňa.¹ Dalo by sa predpokladať, že mali však v Kukovej drevené rezidencie.

Z dokumentu z 27. marca 1761 by sa dalo vyvodzovať, že na mieste skúmanej stavby zrejme stála staršia pravdepodobne drevená „dolná kúria v celosti dezolátna“, ktorá patrila rodu Bánó. Členovia rodu Kükemezey v rovnakom čase na území Kukovej vlastnili „hornú kúriu v celosti dezolátnu“.²

1 Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár (ďalej MNL – OL), fond (ďalej f.) Bánó család (P 16), littera E, fascikel (ďalej fasc.) I., doboz 3, numero (ďalej no.) 60; SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II.: Sáros Turóc vármegye nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 42.

2 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), littera E, fasc. LXXV, doboz 4.

Uličná fasáda kúrie

Kúria zo strany dvora

Kúriu postavili v severovýchodnej časti obce pri vedľajšej ceste v blízkosti gotického kostola, dnes v správe evanjelickej cirkvi augsburgského vierovyznania. Uvedená komunikácia pôvodne tvorila historickú os sídla, a preto sa šľachtická rezidencia pôvodne nachádzala v centrálnej časti dediny v mierne odsadenej polohe od cesty. Hlavné krídlo predstavuje pôvodná baroková stavba, na ktorú sa v nárožiach južnej fasády pripájajú dve novšie menšie obdĺžnikové krídla. V bezprostrednom okolí skúmaného objektu sa z historických budov do súčasnosti zachovala baroková pozdĺžna murovaná dvojpodlažná sýpka, situovaná juhozápadne od kúrie. Na východnej strane v minulosti stáli koniarne a stajne. Podstatnú časť areálu v 19. storočí dotváral park so sieťou voľne komponovaných chodníkov.

Podmienky na postavenie najstaršej časti súčasnej kúrie sa zrejme vytvorili až potom, ako sa Imrich Bánó st. (*1728 †1793) oženil so Žofiou Péchyovou (*1745 †1771), príslušníčkou bohatého a významného šarišského rodu. Krátko po jej smrti sa Imrich st. pustil do výstavby novej murovanej kúrie v Kukovej. Najprv 30. janu-

ára 1772 uzavrel zmluvu s murárskym majstrom z Prešova Františkom Mracsekom, aby podľa predloženého plánu postavil stavbu dlhú 12 siah a širokú sedem siah, urobil kanály v pivniciach aj záchodoch, „*talianske komíny*“;³ základy pre kachľové pece a klenby. Po ukončení prác mal Mracsek obdržať 680 rýnskych zlatých. Práce na stavbe podľa účtovného denníka prebiehali od mája do novembra 1772, od apríla do novembra 1773, v bližšie neurčenom rozsahu v roku 1774, od februára do septembra 1775 a od mája do júna 1776. Palierom na stavbe bol Juraj Csepil a zrejme podstatná časť prác sa vykonala do mája 1774, pričom predpokladaná suma sa vyšplhala na 853 rýnskych zlatých. V apríli 1774 sa dokončili tri pivnice, altán a múr so stĺpmi; v máji 1774 múr v záhrade; v priebehu roku 1775 pivnica pod rondelom a svetlice na nárožiach a v máji 1776 kanále.⁴

Časť portika s kamenným stĺpom

Imrich Bánó st. sa v priebehu dokončovacích prác 18. apríla 1775 oženil s nevlastnou sestrou svojej predošlej manželky Zuzanou Péchyovou (*1753 †1823), ktorá mohla rovnako prispieť kapitálom na dokončenie stavby. Možno predpokladať, že aj prostredníctvom oboch manželiek vyženil ďalšie vinice v Tokajskej vinohradníckej oblasti v Máde, Erdőbénye a Tállya, čo prinášalo dlhodobý peňažný príjem. Imrich st. sa podľa zachovanej korešpondencie trvalo zdržiaval v Kukovej.⁵

Imrich Bánó st. si dal postaviť prízemné blokové sídlo s dvomi pozdĺžnymi traktami, pričom ho zvýraznili centrálnym rizalitom uličnej fasády s ukončením trojuholníkovým štítom. Významnosť rezidencie zdôrazňovala do veľkej miery do súčasnosti zachovaná výzdoba fasád. Nárožia a jednotlivé okenné osi rozčlenili pilastre so štylizovanou rastlinnou ornamentikou hlavic a vyvážili ich nadokenné zalamované frontóny, doplnené štukovou mušľou. Pôvodne mali okná aj podokennú rímsu a šambrány s obvodovou lištou, ktoré v hornej časti vybiehali do oblúčika. Odtlačky po nich sa objavili sondážnym architektonicko-historickým výskumom.

- 3 Dobový výraz, ktorý označoval krb s umelecky stvárneným okrajom ohniskového otvoru.
- 4 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), 70. roky 18. storočia, doboz 26. SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II.: Sáros Turóc vármegye nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 45.
- 5 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), littera K, tétel 31, doboz 10. MNL – OL, f. Bánó család (P 16), littera A, fasc. D, doboz 1, no. 8, 9; littera A, fasc. E, doboz 1, no. 9, 12. MNL – OL, f. Bánó család (P 16), littera A, fasc. Q, doboz 1, no. 30. SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II.: Sáros Turóc vármegye nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 45, 293.

Severovýchodná miestnosť pôvodného krídla

Výskum kúrie sa realizoval v roku 2019 a priniesol nové poznatky o stavebnom vývoji objektu.⁶

Vznik kúrie medzi rokmi 1772 – 1776 potvrdil nielen archívny materiál, ale aj dendrochronologický výskum dvoch jedľových trámov v podstreší, ktoré predstavovali zvyšky pôvodného krovu. Dendrochronologickou analýzou datované zožatie stromov na prelome rokov 1771 a 1772 a medzi rokmi 1768 – 1772 jasne dokazovalo, že murársky majster František Mracsek si hneď po podpise zmluvy v januári 1772 zadovážil drevo na stavbu. Dĺžka budovania šľachtického sídla sa odrazila aj na stavebných konštrukciách, čo potvrdila napr. rozdielnosť mált v stenách a klenbách a skutočnosť, že steny stavali z kamenného lomového muriva, ale klenby, otvory a detaily z tehlového muriva.

Vstup do kúrie viedol zo strany dvora, kde sa nachádzali hospodárske objekty. Dispozične objekt rozdelili na vstupnú halu prístupnú z dvora (tzv. pitvor), z ktorého sa vchádzalo do reprezentačnej sály, tzv. paloty, umiestnenej v rizalite. Po stranách rozmiestnili prevažne obytné miestnosti – v severnom trakte po jednej na každej strane a v južnom trakte boli na západnej strane dve miestnosti a na východnej jedna. V prípade priestoru s plackovou klenbou v južnom trakte, západne od

6 HAVIAROVÁ, Michaela – ZVEDELOVÁ, Kristína – HAVIAR, Tomáš. *Architektonicko-historický výskum kaštiela, Kuková, č. ÚZPF 11349/1*. 2019, rkp. Archívny výskum: Mgr. Tomáš Janura, PhD., dendrochronologický výskum: Ing. Tomáš Kyncl.

vstupnej haly, predpokladáme, že slúžila ako jedáleň alebo priestor, kadiaľ sa služobníctvo mohlo najrýchlejšie dostať do kuchyne v suteréne. Domnievame sa, že kuchyňa sa od začiatku nachádzala v suterénnej juhovýchodnej rohovej miestnosti, kde sú zvyšky komínového prieduchu na severnej strane. Južné miestnosti suterénu síce pôvodne nezaklenuli, ale severné mali od začiatku výstavby valené klenby. Pôvodný vstup do suterénu prerazili v priečke medzi dvomi miestnosťami južného traktu a zachovala sa z neho len obvodová hmota v strednej pivnici.

Všetky miestnosti prízemnia zaklenuli korýtkovými klenbami s výnimkou jednej miestnosti s plackovou klenbou a iba vo vstupnom pitvore použili rovný strop. Klenby ozdobili štukovou ornamentikou v podobe rôzne tvarovaných zrkadiel doplnených dekoratívnymi prvkami. V každej miestnosti síce aplikovali inú ornamentiku, ale základ tvorili rastlinné prvky, kvety, mušle a volúty. Po obvode stien mali klenby profilovanú rímsu, ktorú neskôr v niektorých priestoroch osekali. Klenbu severozápadnej miestnosti dopĺňali lunetové výseče nad severnými oknami a rímsa tu kopírovala tvar ich segmentových záklenkov. Všetky interiérové omietky získali biely náter, rovnako ako aj fasády. Kúriu vybavili v súčasnosti zamurovaným záchodom v hrúbke východnej fasády a priečky medzi východnými miestnosťami. Toaletu presvetľovalo a odvetrávalo malé okienko na fasáde s odpadovou šachtou do žumpy v hrúbke múru. Krov rezidencie bol manzardový s drevenou rímsou medzi rovinami strechy a so šindľovou krytinou.

Kúria predstavovala v tom čase veľmi obľúbený typ vidieckej šľachtickej architektúry, ktorý sa objavoval na celom území Slovenska. Najbližšie od Kukovej postavili v rovnakom čase šľachtické sídlo v približnej vzdialenosti tri kilometre vzdušnou čiarou ležiacej obci Kalnište. Kúria rodu Kalnassy z roku 1774 je v súčasnosti v ruinách.⁷ Fasády prízemného objektu s centrálnym rizalitom ozdobili pilastrami s volútovými hlavicami doplnenými mušľami. I keď nešlo o vernú kópiu kukovských hlavic, typológia zostala rovnaká a objavila sa aj pri oknách s obvodovou lištou. Tvaroslovie hlavic pilastrov s výrazne štylizovanými a pomerne plochými rastlinnými prvkami sa použili aj na neďalekom kaštieli rodu Dessewffy v Marhani, ktorý vznikol ale o niečo neskôr až v 30. rokoch 19. storočia,⁸ a na kúrii v Gíraltovcich.

Kozub v centrálnej severnej miestnosti

7 TAKÁTSOVÁ, Júlia. Kalnište – kaštieľ. Nevyužitá pamiatky. In *Pamiatky a múzeá*, roč. 41, 1993, č. 1, s. 38.

8 GÜNTHEROVÁ, Alžbeta (ed.). *Súpis pamiatok na Slovensku zväzok druhý K – P*. Bratislava : Obzor, 1968, s. 294.

Kúria na katastrálnej mape, 1869 – 1870 (súkromná zbierka L. Vereščák, Banó család, n. o.)

Pravdepodobne krátko po postavení kúrie v Kukovej došlo k istým stavebným úpravám, ktoré sa podarilo zachytiť len v suteréne objektu. Išlo o doplnenie klenieb v južnom trakte a úpravu schodiska z prízemia.

Takmer rok po smrti Imricha Bánóa st. sa 8. mája 1794 ukončil súpis jeho hnuiteľného majetku pre jeho potomstvo a pozostalú vdovu. Podľa inventára sa pod „rezidenčným domom“ nachádzala pivnica, na prízemí sa rozprestieral pitvor, izba nazývaná „škôlka“⁹, hosťovská izba, knižnica, „palota“¹⁰, jedáleň, izba Zuzany Péchyovej, „fracimor“¹¹. Z dokumentu však nebolo úplne zrejmé, či priamu súčasť kúrie predstavoval „pitvor novej budovy“ a v nej pivnica, provizorova izba a izba Imrichovho syna Andreja Bánóa (*1767 †1810). V písomnosti spomenuli aj iné priestory, ktoré mohli tvoriť ďalšie časti rezidencie, ako izba Františka Bánóa¹² s dvorom.¹³

9 Význam tohto slova sa nám nepodarilo objasniť, pravdepodobne ide o detskú izbu Imrichových najmladších synov.

10 Najväčšia a najreprezentatívnejšia izba kúrie.

11 Miestnosť, kde sa zdržiavali ženské spoločníčky Zuzany Péchyovej a pravdepodobne aj jej malá dcéra Barbora Bánóová.

12 V citovanej genealogickej tabuľke žiadny František Bánó ako syn Imricha st. Bánóa nefiguruje. Zrejme ide o preklep a autor súpisu mal na mysli Imrichovho druhého najstaršieho syna Imricha ml. Bánóa. SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II.: Sáros Turóc vármegye nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 44, 45.

13 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), rok 1794, doboz 29.

Až s odstupom času, keď dospeli aj najmladší synovia Imricha Bánóa st., sa 22. augusta 1799 rozdelil celý jeho majetok. Andrej Bánó z prvého Imrichovho manželstva dostal pozemok v Želmanovciach na stavbu rezidencie a Andrejov vlastný brat Imrich Bánó ml. (†1828) „panskú kúriu“ v Želmanovciach. Druhá Imrichova manželka Zuzana Péchyová mohla do svojej smrti alebo do najbližšieho vydaja bývať v manželom vybudovanej „otcovskej rezidenčnej kúrii“ v Kukovej. Ak by Zuzana zomrela alebo sa vydala, automaticky by kukovská kúria prešla do vlastníctva jej syna Tomáša Bánóa (*1782 †1819), ktorý by musel ostatných vlastných i nevlastných súrodencov odškodniť sumou 3 000 zlatých. Zuzanine deti Gabriel Bánó (*1776 †1844) a Jozef Bánó (*1780 †1824) prevzali dve samostatné usadlosti v tesnom su-

sedstve kukovskej rezidencie, aby si tam prípadne mohli postaviť vlastné obydlie.¹⁴

Po uzavretí dohody žil v kúrii v Kukovej Tomáš Bánó s matkou, ale nikdy sa nestal jej vlastníkom, pretože zomrel skôr ako jeho matka. Slobodný Tomáš veľkú časť prostriedkov investoval do nákupu kníh. Podľa posmrtného súpisu z 13. februára 1820 sa v knižnici nebohého Tomáša, do ktorej začlenili aj knihy ostatných členov rodu, nachádzali diela z matematiky, astronómie, filozofie, fyziky, filológie, ekonomiky, kameralistiky, medicíny, chémie, geografie, historickej štatistiky, literárnych

Fotografia z konca 19. storočia
(zdroj: BANÓ, Atilla. *Családban a nemzet. A tapolylucskai és kükemezei Bánók nyolc évszázada*. Athenaeum, 2016.)

30. roky 20. stor., viditeľná iluzívna maľba stĺpov portika
(súkromná zbierka L. Vereščák, Bánó család, n. o.)

14 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), littera E, fasc. LXXIX, doboz 3, no. 4. SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II.: Sáros Turóc vármegyje nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 44, 45.

dejín, teológie, dejín cirkvi, pedagogiky, technológie, vojenstva, hudby, umenia; práce latinských klasických autorov; katalógy bibliofilov; nemecká romantická beletria a nemecké básnické zbierky; maďarské a slovenské tituly; rukopisy; listy a súbor populárnej literatúry.¹⁵

Podľa dohody z 22. augusta 1799 si mohol Jozef Bánó postaviť v blízkosti kúrie vlastnú rezidenciu, ale neurobil tak, pretože sa odsťahoval do neďalekej šarišskej dediny Kochanovce.¹⁶ Gabriel Bánó si nakoniec vybudoval vlastné sídlo v blízkosti kukovskej rezidencie, pretože jeho obydlie sa spomína v nižšie uvádzanom súpise zo 7. júna 1823.

Po troch mesiacoch od smrti Zuzany Péchyovej 7. júna 1823 dokončili súpis jej nábytku a ostatných hnutelností v kúrii v Kukovej. V „*prvej spoločnej izbe nazývanej škôlka*“ sa okrem iného nachádzala španielska stena, portrét cisára Jozefa II.; v hosťovskej izbe veľké zrkadlo, portrét cisára Jozefa II. v pozlátenom ráme; v „*palote*“ dve veľké zrkadlá, portréty Gabriela Péchyho a jeho manželky Juliany Dessewffyovej, Štefana Roskoványiho a jeho ženy Barbory Péchyovej, Imricha Bánóa st. a jeho druhej ženy Zuzany Péchyovej, malá skriňa s erbom Péchyovcov; a v jedálni portrét Karola Dobozyho, Imricha Bánóa st. a jeho ženy Zuzany Péchyovej. V izbe Zuzany Péchyovej, lokajskej izbe a „*pitvore*“ už neboli cennejšie kusy vybavenia, podobne ako „*v stavbe, kde žije Gabriel Bánó*“, v „*susednej izbe*“, „*izbe oproti*“ a pitvore.¹⁷

Na druhý deň 8. júna 1823 deti Zuzany Péchyovej podpísali dohodu o deľbe matkinho majetku. Týkala sa iba Zuzaniných šperkov, striebra, viedenského a košického porcelánu, viníc, vína, oblečenia, dobytku a ďalšieho vlastníctva. V prípade knižnice uloženej v kúrii sa knihy nebohého Tomáša Bánóa dostali ako celok do rúk Gabriela Bánóa, pričom z ich hodnoty bol povinný vyplatiť 1 400 rýnskych zlatých svojmu bratovi Jozefovi Bánóovi a sestre Barbore Bánóovej (*1785 †1846) 466 rýnskych zlatých a 40 denárov. Knižnica po otcovi Imrichovi Bánóovi st. sa však rozdelila na dve rovnaké polovice medzi Gabriela a Jozefa.¹⁸

Z ďalšieho majetkového vývoja bolo zrejmé, že v kúrii v Kukovej zostal bývať starší Gabriel Bánó, a preto zrejme dostal veľkú knižnicu svojho mladšieho brata Tomáša Bánóa. Z Gabrielových čias sa z roku 1830 zachoval popis rezidencie, ktorú označili ako murovaný „*kaštieľ*“¹⁹ so šindľovou strechou. Objekt bol 12 siah dlhý a sedem siah široký, čo znamená, že sa jeho veľkosť oproti zmluve z 30. januára 1772 vôbec nezmenila. Okolie šľachtického sídla dopĺňala budova majera, ovčín, kuriálny

15 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), littera K, tétel 55, doboz 18. Knižnica Tomáša Bánóa sa neskôr dostala do rúk jeho brata Gabriela Bánóa, ktorý ju nakoniec daroval do Kolegiálnej knižnice v Prešove. Blížšie ku knižnici: DOMENOVÁ, Marcela. Knižnica statkára Gabriela Bánóa ako súčasť Kolegiálnej knižnice v Prešove. In DERFIŇÁK, Patrik – DOMENOVÁ, Marcela. *Šľachta a jej knižnice (Po stopách šľachtických knižníc na východnom Slovensku)*. Prešov : Prešovská univerzita, Univerzitná knižnica PU v Prešove, 2014, s. 19–40.

16 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), littera F, csomó 2, doboz 5, no. 30.

17 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), rok 1823, doboz 33.

18 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), rok 1823, doboz 33.

19 Od začiatku 19. storočia sa aj viaceré kúrie začali označovať pojmom kaštieľ, i keď neboli veľké ako zvyčajne jednoposchodové kaštiele. Za zmenou pomenovania možno vidieť snahu majiteľov vylepšiť si svoje postavenie v spoločnosti.

dvor a záhrada, kde stál päť siah dlhý a tri siahý široký murovaný skleník so šindľovou strechou.²⁰

Gabriel Bánó sa nikdy neoženil, a preto po jeho smrti došlo k prevodu kúrie na deti Gabrielovho nebohého brata Jozefa Bánóa, ktorý sa ako jediný zo synov Imricha Bánóa st. z druhého manželstva oženil. Dňa 1. mája 1845 síce v Kukovej urobili súpis Gabrielovho majetku, ale vôbec sa v ňom nezmenili o podobe kúrie. Spomenuli v ňom, že Gabriel výrazne podporoval evanjelické kolégium v Prešove.²¹

K presnému rozdeleniu majetkov detí nebohého Jozefa Bánóa došlo až po viac ako štvrtstoročí od Jozefovej smrti. Podľa dohody z 1. októbra 1850 „dom v Kukovej, kde býval nebohý Gabriel Bánó“ spolu so záhradou, dvomi stajňami, jednou malou sýpkou a jedným chlievom pre svine dostal najstarší Jozefov syn Mikuláš Bánó (*1818 †1877). Na základe vzájomnej dohody sa podelili aj o pozemky v nižšie uvedených dedinách. Oproti roku 1723 išlo o neporovnateľný nárast nehnuteľností, čo svedčilo o výhodnej sobášnej politike a postupnom náraste spoločenskej prestíže Bánóovcov. Mikuláš na základe kontraktu nadobudol majetok v Kukovej, Dukovciach, Kochanovciach, Šarišských Sokolovciach, Čipkeši (dnes miestna časť Šarišských Sokoloviec), Svätom Jure (dnes miestna časť Hubošoviec), Vavrinci, Harhaji, Železníku, Kračúnovciach, Čelovciach, Pušovciach, Pavlovciach a vinársky dom v Erdőbénye. Na základe druhého kontraktu z 5. októbra 1850 Mikulášov mladší brat Jozef Bánó (*1824 †1910) zdedil kúriu v Rožkovanoch spolu s imaním v Rožkovanoch, Petrovenci (dnes miestna časť Dubovce) a Dubovici.²²

Mikuláš Bánó sa päť mesiacov pred deľbou oženil s Albertou Dessewffyovou (*1833 †1900) a ich sedem detí sa už narodilo v Kukovej. Mikuláš sa neskôr stal vo viacerých funkčných obdobiach poslancom Uhorského parlamentu a svetským inšpektorom zemplínsko-šariškého evanjelického dištriktu. V rezidencii sa narodila Mikulášova dcéra Etelka Bánóová (*1853 †1932), ktorá sa v roku 1870 v Kukovej

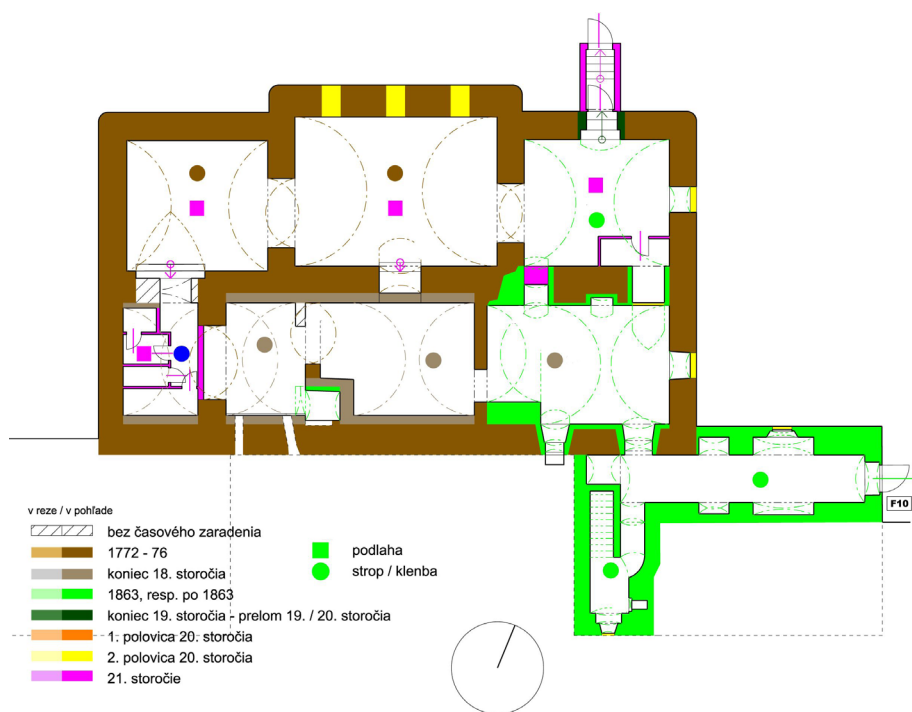

Mikuláš Bánó (1818 – 1877),
stavebník bočných krídel kaštieľa
(Foto Jozef Borsos medzi rokmi 1865 – 67,
Budapešť, Fővárosi Szabó Ervin
Könyvtár, č. 040114)

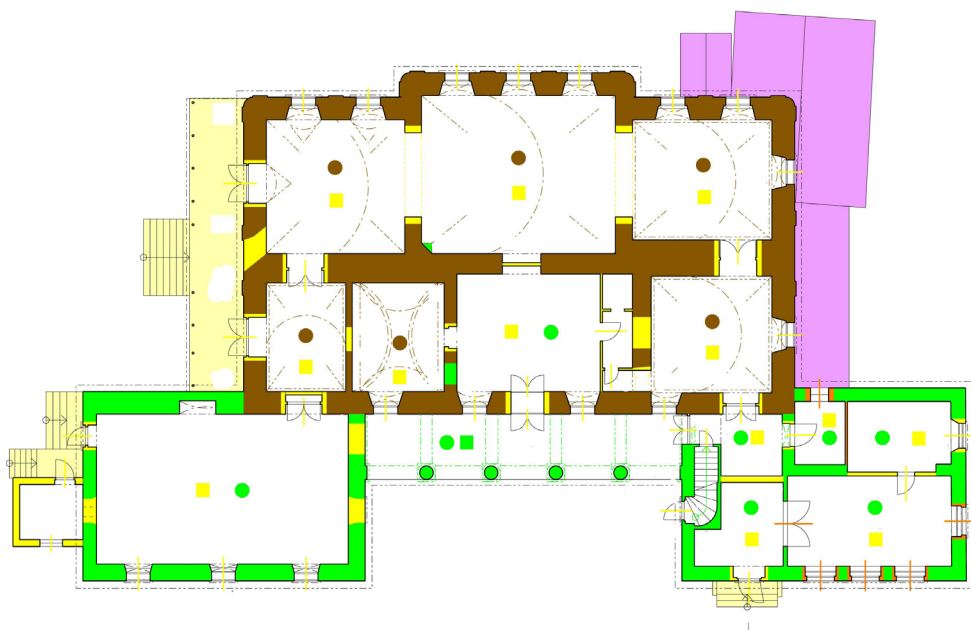
20 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), rok 1830, doboz 34.

21 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), littera E, fasc. LXXIX, doboz 4.

22 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), rok 1850, doboz 35. SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II.: Sáros Turóc vármegye nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 44, 45.

Slohová analýza stavebného vývoja kúrie, suterén (HAVIAROVÁ, Michaela – ZVEDELOVÁ, Kristína – HAVIAR, Tomáš Architektonicko-historický výskum, 2019.)

Slohová analýza stavebného vývoja kúrie, prízemie (HAVIAROVÁ, Michaela – ZVEDELOVÁ, Kristína – HAVIAR, Tomáš Architektonicko-historický výskum, 2019.)

vydala za Jozefa Szinyei-Merseho (*1851 †1917), brata slávneho uhorského impresionistického maliara Pavla Szinyei-Merseho (*1845 †1920).²³

Na základe výsledkov architektonicko-historického výskumu sa predpokladá, že o rozšírenie kúrie sa zaslúžil Mikuláš Bánó v roku 1863, resp. tesne po tomto roku, pričom rok identifikoval dendrochronologický výskum. K južným nárožiam šľachtického sídla nechal Mikuláš dostavať samostatné prízemné krídla na obdĺžnikovom pôdoryse, pričom každé malo inú funkciu. Východné krídlo čiastočne podpivničili, pričom exteriérový vstup do suterénu umiestnili na jeho západnej strane. Za vstupnými dverami sa pokračovalo do pozdĺžnej chodby s nikami a na jej koniec napojili schodisko z prízemia nového krídla. Zároveň chodba so segmentovou valeňou klenbou sprístupňovala suterén pôvodnej barokovej kúrie. V dôsledku nového prepojenia podzemných podlaží dovtedajšie schodisko zrušili. Nové v súčasnosti čiastočne deštruované jednoramenné schodisko viedlo aj priamo k malej piecke, naznačujúcej svojimi rozmermi i formou, že mohla slúžiť pre podlahové vykurovanie zimnej záhrady, ktorá sa pravdepodobne nachádzala na nadzemnom podlaží krídla.

Dispozíciu prízemia východného krídla síce v mladšom období čiastočne pozmenili, ale miestnosť v juhovýchodnej časti krídla musela plniť špecifickú funkciu predpokladanej zimnej záhrady. Na južnej strane ju veľkoryso presvetľovali až tri na fasáde kamennou nadokennou rímsou s kamennými parapetmi združené veľké okná. Štvrté rovnaké okno poskytovalo dostatok slnečného svetla z východnej strany. O rozdielnosti funkcií novopostavených krídel svedčila aj odlišnosť členenia ich fasád a riešenie nadokenných ríms. Na druhej strane však bola farebnosť jednotná, nadokenné rímasy boli tónované náterom pieskovej farby a fasády boli biele.

Západné nepodpivničené krídlo obsahovalo tri priechodné miestnosti. Priechy medzi nimi sa do súčasnosti nezachovali, ale sondážny výskum odkryl po nich odtlačky na stenách. Všetky priestory nových krídel boli plochostropé. Nové miestnosti prepojili aj s priestormi pôvodnej kúrie, ale zároveň mali aj exteriérové vstupy vedúce z priestoru krytej verandy s reprezentačným portikom.

Prístavbou krídel vznikol zo strany dvora z troch strán uzavretý priestor tvoriaci tzv. čestný dvor (*cour d'honneur*), obľúbený od čias baroka v celej Európe. Portikus vytvorili zo štyroch pieskovcových stĺpov a na bočných krídlach z plytkých pilastrov. Stĺpy i pilastre rozčlenili kanelovaným driekom a dóorskymi hlavicami, na ktoré položili kamenné kladie utvorené architrávom, vlysom a korunnou rímsou. Podlahu portika vyložili opracovanými štvorcovými kamennými dlaždicami ukladanými v striedavom rytme. Južný okraj dlažby vymedzil v línii stĺpov situovaný schodiskový stupeň so zaoblenou nášľapnou časťou. Pred ním sa nachádzal ešte druhý plytký stupeň tvorený dvomi radmi dlažby. Ako najzaujímavejší prvok portika aplikovali na fasádach maľované iluzívne stĺpy s rovnakými rozmermi i tvaroslovím ako pri kamenných stĺpoch. Druhý pozoruhodný prvok portika stelesňovala jeho primárna výmaľba. Išlo o tmavočervený náter a okrové stĺpy. Použitý odtieň

23 PETTKÓ, Béla – REISZIG, Ede (ed.). *Magyar nemzetségi zsebkönyv Második rész: Nemes családok*. Budapest : A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság, 1905, s. 21, 22; SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II.: Sáros Turóc vármegye nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 44, 45, 402, 403.

je tzv. pompejská červená, pričom v nadväznosti na celkové tvaroslovie portika sa vynára otázka, či vznikol ako odozva na odkrývanie Pompejí, čo následne vyvolalo rýchle šírenie módného trendu antickej architektúry v Európe.

Po prístavbe krídel na staršej časti kúrie ponechali pôvodnú krovovú konštrukciu a novú vytvorili nad novými krídlami a nad portikom. Pri tejto stavebnej etape zrušili okenné štukové šambrány a vymenili okenné výplne. Plochy fasád opatřili svetlým okrovým náterom a pilastre so štukami ostali biele. V interiérových priestoroch do juhozápadného kúta reprezentačnej sály vložili kamenný kozub, ktorý ozdobili dekoratívnymi stojkami s volútami a rastlinnou ornamentikou a na stojky položili trojuholníkový tympanón s reliéfom úponkov. Druhý menší kozub osadili vo východnom krídle.

Stavba portika na vidieckych šľachtických sídlach v 19. storočí bola veľmi obľúbená a takmer pravidelne sa spájala s naviazaním na trojuholníkový štít. Primárne išlo skoro vždy o klasicistické objekty, ktoré vznikali najneskôr do polovice 19. storočia. Napríklad spomínaný syn Imricha Bánóa st. Andrej Bánó si v susedných Želmanovciach postavil klasicistickú kúriu s portikom zrejme v 20. rokoch 19. storočia. Andrejov mladší nevlastný brat Gabriel Bánó si v Kukovej vybudoval juhovýchodným smerom od skúmaného objektu ďalšiu dnes zaniknutú kúriu v podobe prízemnej budovy so severným portikom na stĺpoch a trojuholníkovým štítom. Bližšiu podobu však, žiaľ, nepoznáme, pretože ju v priebehu 20. storočia asanovali. Neďaleký kaštieľ Szirmayovcov v Kurime mal portikus s dóorskymi stĺpami, ktorý bol datovaný do prvej polovice 19. storočia. Z uvedených príkladov sa stavba portika v Kukovej po polovici 19. storočia javí ako špecifický príklad v širšom regióne a jeho výtvarná výzdoba sa radí k ojedinelým a mimoriadne hodnotným príkladom.

Rozšírenú kúriu z troch Mikulášových synov zdedil prostredný syn a neskorší hlavný notár Šarišskej župy Aladár Bánó (*1867 †1943), pričom sa kvôli svojim úradným povinnostiam presťahoval do Prešova. Po rozpade monarchie a strate úradníckeho miesta sa vrátil do Kukovej, kde aj zomrel. Mikulášov najmladší syn Mikuláš Bánó (*1873 †1925) vstúpil do armády a kariérne postúpil na honvédskeho husárskeho nadporučíka a cisársko-kráľovského komorníka.²⁴

Za Aladára Bánóa sa na konci 19. storočia musela strecha staršej časti kúrie nachádzať v narušenom stave. Na dobovej fotografii z tohto obdobia zachytili ešte pôvodnú manzardovú strechu so šindľovou krytinou a dvomi mohutnými komínmi vo vrchole. Zrejme krátko po vyhotovení fotografie sa prišlo k realizácii novej strechy aj s kompletnou výmenou krovovej konštrukcie. Nová dodnes zachovaná konštrukcia bola rovnako väznicová manzardová so systémom troch stojatých stolíc v pozdĺžnych väzbách. Systém štyroch plných priečných väzieb tvoril väzný trám, do ktorého boli kolmo zhora čapované stĺpiky, zavetrené obojstrannými pásikmi. Krov ešte vykazoval znaky typológie 19. storočia, pričom ho tesali s kutými strmeňmi, kramľami a vybavili skrutkami na štvorcových podložkách. Strecha nadobudla plechovú krytinu strihanú do pásav. Okrem krovu zrejme v rovnakom čase zmenili

24 PETTKÓ, Béla – REISZIG, Ede (ed.). *Magyar nemzetségi zsebkönyv Második rész: Nemes családok*. Budapest : A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság, 1905, s. 21, 22; SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II.: Sáros Turóc vármegye nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 44, 45, 402, 403.

aj malé okienko záchoda na západnej fasáde hlavného krídla, čo viedlo k jeho zväčšeniu a tvarovému prispôbaniu ostatným oknám kúrie. V podstreší východného krídla sa na tehlovej podmurovke a drevenom trámovom rošte do súčasnosti zachovala liatinová nitovaná nádrž na vodu v tvare ležiaceho hranola.

Najvýznamnejšie postavenie z detí Mikuláša Bánóa dosiahol jeho najstarší syn Zoltán Bánó (*1855 †1946). Zoltán bol podobne ako ostatní členovia jeho rodiny evanjelikom augsburského vyznania. Študoval na evanjelickom kolégiu v Prešove a štátne skúšky zložil v Prešove 30. júla 1875. Univerzitné štúdium na Právnickej a štátno-vedeckej fakulte Uhorskej kráľovskej univerzity ukončil 3. apríla 1880. Naučil sa plynule hovoriť maďarsky, nemecky, francúzsky, slovensky, latinsky a grécky. Absolvoval cestu po Švajčiarsku, Francúzsku a Anglicku. Na ministerstvo domobran nastúpil 31. decembra 1875, 6. júla 1887 mu bol udelený zlatý komornícky kľúč a 9. februára 1913 rytiersky kríž rakúskeho cisárskeho Leopoldovho rádu. Na spomínanom ministerstve začínal 31. decembra 1875 ako koncipista-praktikant, 31. marca 1880 postúpil na pomocného koncipistu. Od 11. mája 1882 bol koncipistom na druhom oddelení, od 21. novembra 1885 koncipistom na prvom oddelení, od 30. júna 1889 tajomníkom druhého oddelenia a od 5. apríla 1893 ministerským tajomníkom. Dňa 25. decembra 1899 získal titul čestného radcu oddelenia a 30. apríla 1900 titul čestného splnomocneného ministerského radcu oddelenia. Od 21. júna 1902 sa stal riadnym ministerským radcom oddelenia. Titul čestného ministerského radcu nadobudol 27. novembra 1906 a od 19. novembra 1907 minimálne do vypuknutia prvej svetovej vojny pôsobil ako riadny ministerský radca. Zoltán počas svojej kariéry na ministerstve býval v Budapešti. Pravdepodobne po zániku monarchie sa vrátil do rodného Šariša k svojmu bratovi Aladárovi Bánóovi, keďže si nezaložil žiadnu rodinu a zomrel v Prešove.²⁵

V 30. rokoch 20. storočia sa opäť pristúpilo k výmene strešnej krytiny za vtedy modernú do súčasnosti zachovanú šablónovú azbestovo-cementovú. V podstreší sa našla poškodená krytina s nápisom grafitovou ceruzkou na rubovej strane: Štefan Mihok Prešov 15. máj 1937. Ďalšie stavebné úpravy sa týkali východného krídla, ktoré nadobudlo súčasnú dispozíciu. Vytvorili sa tu priestory moderne zariadenej kancelárie i samostatná kúpeľňa s bielymi štvorcovými obkladačkami. Okná zmenšili a súčasťou nových dodnes zachovaných okenných výplní sa stali aj žalúzie s kovovými štítkami výrobcu SZABÓ, CSONKA és társai z Lučenca. V jednom vstupe zostala pôvodná dvojkrídlá drevená výplň s dekoratívnym presklením. Rovnaká sa nachádzala aj vo vstupe z dvora do hlavného krídla kúrie. Fasády bočných krídel získali svetložltý náter, hlavné krídlo okrový náter plôch a biely náter štúk a pilastrov.

V rokoch 1955 – 1956 riešil Slovenský pamiatkový ústav adaptáciu objektu, ktorý v tom čase slúžil miestnej osvetovej besede. Malo ísť o opravu okien, dverí, parkiet, stavbu murovanej pece a výmalbu miestností. Blanka Kovačovičová odporučila, aby sa použila na výmalbu len jedna farba, najlepšie biela a štukové ornamenty

25 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), littera K, tétel 50, doboz 17; PETTKÓ, Béla – REISZIG, Ede (ed.). *Magyar nemzetségi zsebkönyv Második rész: Nemes családok*. Budapest : A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság, 1905, s. 21; SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II.: Sáros Turóc vármegye nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 44.

mali byť odtónované, avšak „miestny ľud“ chcel radšej pestré farby a valčky. Zachované intarzované parkety odporučili pamiatkari prekryť doskovou podlahou.²⁶ Najväčšou zmenou prešlo západné krídlo, kde vybúrali všetky priečky a vytvorili kinosálu, ku ktorej zo západnej strany pristavali malú premietaciu miestnosť. V rezidencii celú druhú polovicu 20. storočia sídlil obecný úrad a slúžila aj na kultúrne účely. Tomu podriadili aj stavebné úpravy, ktoré nijako nerešpektovali pamiatkové hodnoty objektu. V severnom trakte pôvodnej kúrie vytvorili spoločenskú sálu prebúraním časti priečok a osekaním ríms po obvode klenieb, ďalšie vstupy rozšírili a niektoré zvýšili vložením železobetónových prekladov. Položili nové podlahové krytiny, záchod v západnej fasáde zamurovali, okná i vstupy získali nové výplne. K západnej fasáde pristavali terasu so schodiskom a okná zmenili na veľké vstupy. Ďalší vstup vytvorili aj na južnej fasáde východného krídla. V 21. storočí stratila budova svoje využitie kvôli zlému stavebno-technickému stavu a v prevádzke ostal len bar v časti suterénu.

V súčasnosti sa stavba opätovne vrátila do rúk potomkov rodiny Bánó. Tí sa aj napriek negatívnym stavebným zásahom z druhej polovice 20. storočia rozhodli niekdajšie šľachtické rodinné sídlo obnoviť a aspoň čiastočne mu prinavrátiť jeho zašlú slávu a reprezentatívny charakter. V poslednej dobe začala nezisková organizácia Bánó család, n. o., s postupnou obnovou kúrie.

26 Archív Pamiatkového úradu Slovenskej republiky, f. SPÚ 1006, kartón 54.